

---

voor Nederlandse predikanten die tijdens de bezetting in een concentratiekamp terecht kwamen. Het congres dat naar aanleiding van deze bundel werd georganiseerd, stimuleerde dr. J. Ridderbos om een bundel samen te stellen met een overzicht van *alle* Nederlandse predikanten die op de een of andere manier in Duitse gevangenschap terecht kwamen. Een tweede verschil met de bundel van Harinck en Van Klinken is dat niet alleen gekeken wordt naar predikanten in concentratiekampen, maar naar alle vormen van gevangenschap. Daarbij besteedt Ridderbos aandacht aan de predikanten die in Japanse gevangenschap zijn terechtgekomen. Een lijst van predikanten van wie bekend is dat ze hulp aan Joodse onderduikers hebben verleend is hieraan toegevoegd. Deze werd verzorgd door drs. G.C. Hoving, evenals Ridderbos emeritus-predikant.

Ridderbos heeft zijn gegevens chronologisch geordend en daarbij onderscheid gemaakt tussen de verschillende fasen die de repressie heeft gekend. Van de 'fluwelen handschoen' tot en met de fase van terreur. Ook wordt, waar mogelijk, onderscheid gemaakt tussen de kampen en de gevangenen, zowel binnen als buiten Nederland. Allerlei dagboekfragmenten en delen van gedachtenisartikelen verlevendigen de tekst. Het geheel biedt een handig naslagwerk, onmisbaar voor wie iets over de kerken en het verzet wil weten.

Hoe actueel deze bundel van Ridderbos en Hoving is, blijkt wel uit de emoties in mei 2015. De berichtgeving van journalist Gerrit-Jan Kleinjan in *Trouw* rond het boek van J. Bank over de kerken en de Tweede Wereldoorlog heeft veel losgemaakt.

Wie echter beweert dat de herders hun kudde in de steek hebben gelaten, zou eens naar dit boek van Ridderbos moeten kijken. De cijfers, verzameld in de Bijlagen, spreken andere taal. Ridderbos becijfert dat er 216 predikanten gevangen werden genomen. Van hen behoorden er 90 tot de Gereformeerde Kerken (10 % van het predikantencorps), 111 tot de Nederlandse Hervormde Kerk (7 % van het predikantencorps). Niet meegeteld werden predikanten die slechts enkele dagen gevangen zaten, en wanneer een predikant meer dan eens gevangen heeft gezeten, werd hij slechts eenmaal meegeteld. Aan de gegijzelde predikanten is een aparte bijlage gewijd. Ridderbos telde er 90, onder wie 12 veldpredikers die zich vrijwillig in een kamp lieten opnemen om gevangengenomen soldaten en officieren bij te staan. Ook aan de gevangen genomen predikanten buiten Europa (m.n. Azië) is een aparte bijlage gewijd.

Dit alles rechtvaardigt de titel: *Predikanten in de frontlinie*. Van geen enkele beroepsgroep werden zoveel vertegenwoordigers gevangen gezet als van de predikanten. In zijn analyse gaat Ridderbos in op omvang van het predikantenverzet en op de herkomst en leeftijd van de betrokken predikanten. Hulp aan joodse onderduikers is een categorie apart, waarbij overigens bedacht dient te worden dat het aantal gedeporteerden vele malen groter was. Niemand kan over de bezetting van Nederland schrijven zonder zich te moeten schamen voor wat hier gebeurd is. Ook al besef je, met Ridderbos, dat niet iedereen voor verzetsheld in de wieg is gelegd. –